

Csáky Károly

Manga János szülőfalujában

A régi honti települések egyike a ma közigazgatásilag Ipolysághoz tartozó *Pereszlény*. Az Ipoly bal partján települt kisközség a jeles magyar folklorista és ismert palóckutató, *Manga János* szülőfaluja. A ház, ahol meglátta a napvilágot, ma is áll a falu közepén; 1992-től emléktábla jelöli a helyet.

Manga János tanítóként kezdte pályafutását az Ipolyság környéki falvakban. Már ekkor felfigyelt a Palócföld szokásaira, hagyományaira, történelmi emlékeire. Ezeket összegyűjtötte, majd feldolgozta és publikálta *A Hét* című Ipolyságon megjelenő újságban. A szülőfalujában közismert helyi mondák közül kettőt is bemutatott (*A Hét*, 1929/7.).

Az egyik a pereszlényi Kígyó-domb eredetéről szól. A bevezetőben azt olvassuk, hogy a XI. században az Ipoly völgye már lakott terület volt. Az itt élők állattenyésztéssel, vadászattal, halászáttal és kismértékben földműveléssel foglalkoztak. A népi emlékezet szerint Pereszlény és Gyerk között sűrű „öserdő” terült el, melyen át már út is vezetett Visktól Pereszlény érintésével Szemeréd felé. Pereszlényben az Ipoly folyó közelében vendégfogadó épült. Ezt azonban

a rablók is gyakran felkeresték. Egyesek szerint a tulajdonos is cimborált velük. Ezért az utasok nemigen mertek ide belépni. Aztán a fogadót odahagyta a gazdája is. Az épület lassan leomlott, udvara „baglyok és kígyók tanyája lett”. A romokból keletkezett dombot a lakosok a sok kígyóról *Kígyódomb* nak nevezték el.

A *Jóvíz-tó* legendájából arról értesülünk, hogy az említett fogadó közelében egy kolostor is épült jámbor szerzetesek részére. Egy éjjel a rablók ide is betörtek: kifosztották a templomot, a szerzeteseket megölték. A büntetés azonban nem maradt el, hiszen a kolostor a rablókkal együtt nyomban elsüllyedt. Helyén egy tó maradt, s a néphit szerint a templom kis harangja minden hetedik évben megszólal a rablás napján, hogy figyelmeztesse az elvetemült embereket: büntetésük nem marad el. A *Kisútyika* laposnál keletkezett tó sajnos, az Ipoly szabályozása után elpusztult. A róla szóló mondát azonban még ma is ismerik Manga falujában.

Tóth Ferencné Balla Margit (szül. 1913) úgy tudja, hogy a törökök elől a falu kis harangját is a zárdában rejtették el. Ré-

gen gyakran hallani vélték, amint éjfélkor a tóban megszólaltak a harangok.

Horváth Mihályné Sántha Margit (szül. 1918), a falu krónikás asszonya szerint a kolostor azelőtt süllyedt el, mielőtt a gyilkos rablók kincseikkel a kapun kiértek volna.

Az 1860-as évek táján egy „verses monda” is keletkezett a történetről. A huszonegy négysoros versszakból álló mű szerzője ismeretlen. A szöveg a mai napig fennmaradt. Az alábbiakban az utolsó hat versszakot idézzük: a marcona rablóvezér istengyalázását és annak következményeit.

*„Isten – kiált föl – ő, te átkozott
Csak gyáva lélek hiszi létedet!
Ha van hatalmad, jöjj ki hát velem!
Karom súlyát megérezed!*

*Az Úr haragja gyúl e szítkokon,
Hatalmas karja fölemelkedik.
Egy dördület, s a büntanya eltűnt,
Ímtő jelül egy tó keletkezik.*

*Sok számos év repült azóta el,
Az enyészetnek vasfoga alatt.
Eltűnt az erdő, rét, víz nőtt helyén,
A tó azonban máig megmaradt.*

*Fölrezenék merengéseimből,
A faluban az est haragja kong,
A nap letűnt, ijesztő csend honol,
S a néma csendben csak magam vagyok.*

*A hold a láthatáron felettünk,
A tó vize csillog sugaraitól,
Bús hangokon a hab-gyűrűkön át,
Az eltűnt zárda kis harangja szól.
S ha Hont megyének dús világa felé
Veszed majd vándor-utadat,
Gyerk és Pereszlény helysége között
El ne feledd megnézni e tavat.”*

Az egyik legjobb pereszlényi adatközlőmnél, *Horváth Mihálynénál* 1995 augusztusában gyűjtöttem utóljára. A faluval kapcsolatban több érdekes történetet is felelevenített. Az egyikből egyebek közt megtudhatjuk, miért nevezik a pereszlényieket *szecs-kösöknek*. Történt ugyanis még az 1880-as évben, hogy a *Paprétyét* meglepték a sás-kák és a „szecs-kók”. Erre a pap összeült az előljárókkal és a bíróval, hogy megbeszélje, mitévő legyen rétje megvédése érdekében. Közhírré tették, hogy ekkor és ekkor a község apraja- nagyja, aki csak lábra tud kelni, söpröt, botot vegyen a kezébe, és induljon ki a Paprétye felé. Ott aztán sorfalat állva zavarták a károkózo állatokat az Ipoly felé. Abban bíztak, hogy azok ott mind elpusztulnak, s lesz jó eleség a halaknak is az Ipoly vízében. De bizony munkájuknak nem lett semmi eredménye, mivel a szöcske igen ugrós fajból származik. Ahogy söpörték, zavarták őket, egy darabig csak „ugrátak” előre, de mikor az Ipolyhoz értek volna, mind visszaugráltak, tized részük sem esett bele a vízbe. A helyi Drozd nevű plébános látta az eredménytelenséget. Abba hagyatta a munkát, és búsan jöttek hazafelé. A község népét azóta szecs-kösöknek csúfolják mindmáig.

Egy másik falucsúfoló: a *harangborotválók*. Ennek eredetét így adta elő *Horváth Mihályné*: „A pereszlényi népnek nem volt a templomban megfelelő harangja, mert a két nagyobbat elvitték az 1914-es háborúba. Így 1924-ben elhatározták, hogy adakozásképpen pénzt gyűjtenek, és öntetnek két harangot. Ez megtörtént, 1924 őszén, szép ünnepélyes alkalommal felhúzták a toronyba a harangokat. Ám csak két előjáró neve volt rájuk öntve. A község lakosságának ez nem tetszett, mert a pénzt az egész falu adta össze. A nép ezért felháborodott; a papot és

a bírót meg akarták verni. Valahogy meg-
egyezték: a két harangot levették a torony-
ból, a betűket pedig levették, lereszelték ró-
luk. Azóta is így vannak megcsorbítva, és
így szólnak. A község lakossága meg kapott
egy újabb csűfnevet: a pereszlényieket elne-
vezték harangborotválósoknak.”

Pereszlény gazdálkodási szempontból
igen jó helyen települt. A Börzsöny hegység
lábánál, az Ipoly kanyargós völgylapályán a
termőföldek kitűnőek. A határ nagyrésze
szántóföld, mintegy 1228 holdnyi terület. A
kertek és a rétek 240, a legelők pedig 208
holdnyit tettek ki. Ezenkívül volt vagy 100
holdnyi szőlő s 51 hold erdő. *Fényes Elek*
írta (Magyarország geographiai szótára,
1851.), hogy Pereszlényben „igen kapós do-
hányt természetnek, mely füstölni legtöb-
bre becsültetik”. Emellett sok gabona, bor,
gyümölcs és dinnye termett itt. Ezek érté-
kesítése is könnyű volt, hisz a község Ipoly-
ság szomszédja, s a többi piac sem esett túl
messzire.

Az írásos dokumentumok is azt bizo-
nyítják, hogy Pereszlény sosem tartozott a
szegényebb települések közé. Már Mohács
előtt is igen sok jobbágynévet írtak itt össze
(lásd: Bakács István: Hont vármegye Mo-
hács előtt, 1971.). Köztük szerepelnek pél-
dával olyanok, mint Halász (1409), Polyák,
Tóth, Peres, Nyéky és Sárkány. Az előbbi
három a falu mai névanyagában is megtalál-
ható. Az egykori nagygazdák közül az 1635-
ös portaösszeírásokban (Besztercebányai
Állami Levéltár XVIII/28/1635. sz. jelzet) is
szerepelnek olyan nevek, mint Balla, Tóth,
Agárdy és Csomó.

Az 1850-ik évi összeírás 96 pereszlényi
„földbirtokost” jegyez. A faluban akkor 36
telkesház és 15 kertes zsellérház volt. A ha-
sonló lélekszámú (508 lakos) szomszédos
községekhez viszonyítva igen magas adót fi-

zettek (1052 ft. 29 kr), ami szintén a na-
gyobb jövedelemforrást igazolja. (Ifj. Palu-
gyay: Békés-Csanád, Csongrád és Hont vár-
megyék leírása, 1855.)

Horváthné közléseiből tudjuk, hogy szá-
zadunk elején a faluban több 50 holdas job-
bágygazda is volt. Közéjük tartozott például
Túri István Türestyi, Bolgár Mihály, Jakab
Sándor és Tóth István Tyika. A gazdag ki-
rajzású Tóth hadból majdnem mindenki jó
gazda volt. Például Tóth János Tejes, Tóth
János Vörös, Tóth János Muszáj és Tóth
Sándor. Ugyancsak eredményesen és na-
gyobb területen gazdálkodtak a Ballák, a
Csomók, többek közt Csomó István Balyo-
gestyi, Csomó Sándor Fényes és Csomó
Sándor Misko. Házatlan zsellér vagy cseléd
a faluban nemigen volt. 1918 után szétosz-
tották Breuner gróf 250 holdját is azok közt
a szegények közt, akik a demokrata pártot
támogatták. Mindenki kapott két holdat,
ezeket nevezték proletárföldeknek.

Pereszlény határában szinte minden
megtermett. Az első köztársaság éveiben
különösen sok volt a mák. „Méterszámra
vót mindenkinek, a gazdák harmadábó’ ki-
adták.” A határban a búzatáblákon a két
sorba rakott, hosszú asztagok közt volt a szé-
rű, itt csépeltek. Ez több dűlőben is így volt.
A nagygazdáknak (Lamy, Szabó, Pintér) a
századforduló elején már volt 5 „tüzesgé-
pük” és egy „magánjáró” cséplőgépük is.
Az utóbbi 200 mázsa gabonát is kicsépel
naponta.

A falunak külön pásztoremberei – ju-
hász, tehénpásztor, kanász – voltak. A leg-
jobb legelők a Cseres oldalon és az Ipoly
partján terültek el. A szövetkezet megalaku-
lásáig a falu közepén állt a nagy közös juh-
akol.

Amikor a szőlő már érni kezdett, a gaz-
dák csősz fogadtak, kinek minden nap más

család vitte az ebédet. A *baktert* több jelentkező közül választották. Melléje napon-ta 2-2 „strázsát” állítottak. A bakter ötven méterenként minden éjszaka minden órában fújta a pontos időt. Két hold földje neki is volt, de mikor elcsépeltek a gazdák, a bakter „egykerekő tragacsával” sorra járta a házakat. Néhány zsákot vitt meg egy 15 vagy 25 kilás vékát. A gazdagabbak két, a szegényebbek egy véka gabonát adtak járandóságként.

A palócok legnagyobb folyója, az „Ipó” egykor halban is igen gazdag volt. Hont megyében Nagycsalomján, Ipolyvecén, Hidvégen, Ipolyságon, Pereszlényben, Gyerken, Visken, Szakálluson és Szalkán volt a legjelentősebb a halászat. Az Ethnographia Értesítőjében Györfly István is írt cikket *Az ipolymenti halászat* címmel (1933/XXI). Ő említi, hogy Ipolyvisk és Pereszlény lakói majdnem mind halászok. Majd hozzáteszi: „Kizárólagosan halászzattal ma már ugyan ritkán foglalkozik, de a legtöbb földműves jól ért hozzá és az ipolymenti falvakban nyáron a legtöbb udvarban látható a háló.” A folyóban főleg pontyot, harcsát, márnát, csukát, keszeget és paducot halásztak. Az Ipoly-menti halász legkedvesebb szerszáma az emelő- vagy merítőháló volt.

Pereszlényben 1918 után már volt halászegyesület. Horváthné visszaemlékezése szerint télen „jégrő” halásztak”. „Eccer olyan nagy harcsát fogtak, hogy hosszúszerken hozták haza apámék. Vótak nekik olyan szigonyok, meg jó nagy hálók, oszt mentek kopogtatnyi a jeget. Nyáron a márnát pentőhálával fogták.”

A pereszlényi népet élete során sajnos több tragédia, természeti csapás is érte. „Az 1846-os évben egy szörnyű csapás érte a mi kis községünket – olvassuk Horváthné írásos Krónikájában. A háziállatok és a bar-

mok mind elpusztultak kolera által. A maradék egy-két állatot a község bírója elégettette. A község népe felajánlotta, hogy ezt a napot megünnepli, hogy Isten ilyen csapást többet ne adjon rájuk. Ennek emlékére két testvér, Csomó Ferenc és Csomó István egy Szent Vendel-szobrot készíttetett. Ez a mai napig megvan. Október 20-án, Szent Vendel napján a falu népe megünnepelte, mint a barmok védőszentjét. E napon senki sem fogta be a tehenét, lovát munkába, mind pihentek, velük együtt a község népe is.”

1886-ban szintén szerencsétlenség érte a falut. „Június elsején olyan égháború vót községünk határai fölött, hogy minden gabonát és más ültetvényt elvert a jég. A nép sírva ment a határba megnézni földcscskéjét. El volt keseredve, hogy most mán mi lesz, bekövetkezik a nagy éhínség. Ekkor elhatározták, hogy ezt a napot is fogadott ünneppé nyilvánítják.”

Az 1909-es évről ezt közli Horváthné Krónikája: „Augusztus 19-én nagy tűz ütött ki Moksó Imrééknél az Alvégben. Ekkor olyan nagy szél fújt, hogy leégett a templomig az egész házsor. Onnét tovább sodorta a szél a tüzet a Fiseri dűlőbe, a szérűskazlak közé, ahol sok gazda búza- és szalmakazla a lángok martalékává vált. Még Farkas Gyula tüzes cséplőgépe is leégett. Ekkor még templomunk teteje is zsindeyből volt. A tűz elől húsz ember vizeskannákkal a kezükben fönt ültek a templom födelén, figyelve nézték a kegyetlen csapást, hallgatták a síró nép jajgatását. Arra vigyáztak, hogy legalább az Isten-házát megmentsék a tűz martalékától.”

1912-ben újabb tűzvész volt a faluban. „Szemben a falu másik során Bálint pajtájuk kigyulladt. A szél a tüzet tovább vitte a következő házakra, s az egész sor leégett a Píri házukig. A patakpartig minden szalmás ház a lángok martaléka lett.” A nép ezután

egy Szent Flórián barokk kőszobrot állíttatott. Május 4-én a község lakossága minden évben körmenettel vonult Szent Flórián napján a szoborhoz, ahol litániát tartottak. A tűzoltók egyenruhába öltöztek és zászlóval álltak a szobor körül. Ilyenkor a határban senki sem dolgozott.

A pereszlényiek évszázadokon át szinte kivétel nélkül magyarok és katolikusok voltak. Vallásosságukat igazolandó, az említett köztéri szobrokon kívül többet is állítottak a faluban. Nepomuki Szent János kőszobrát Toldy János emeltette 1790-ben. Turi György és Szarka Mária 1846-ban a Szeplőtelen Szűz szobrát készítette el. A későklasszicista Szentháromság-szobor a 20. század elejéről való.

Vallásosságuk a karácsony előtti *Szentcsalád-járásban* is kifejeződött. Az újkeletű hagyomány egészen napjainkig él. Általában tizenhárom család társul előzetes megbeszélés szerint, s Luca napjától karácsony böjtjéig ezek keresik fel sorra egymást. Sorra viszik a nagy Mária- és Szent József-szobrot és a szentesaládot ábrázoló képeket. Belépés előtt énekes párbeszédre kerül sor. A pereszlényi Seres Mária előimádkozó asszony a harmincas években társulata számára saját költségén az ipolysági nyomdában ilyen szövegeket tartalmazó füzetecskét is nyomtattatott. Az alábbiakban Horváth Mihályné adatközléséből három versszakot közlünk itt. Az elsőt a ház lakói énekelték bentről, mintegy válaszolva a szálláskeresőknek. A másik kettőt akkor énekelték, amikor már a házon belül voltak a szentesalád-vívők.

„Ne sírj tovább, Szűz Mária
Ne menyetek ma máshova.
Szállásunkat mi megosztyuk,
Kis Jézuskát befogaggyuk.”

„Isten hozott, Isten hozott,
Jézus, Mária, József,
Hogy ezen drága szent család
Hajlékomba érkezett.”

„Tiszta szívvel, nagy örömmel,
Fogadom be hajlékomba,
Hogy egy napra, éjszakára
Nálam itt maraggyanak.”

Pereszlény lakói népi hagyományait egészen századunk közepéig őrizték. A legtöbb szokás általában egyezett a szomszédos falvak lakóinak szokásaival. Most csak azokat említjük, melyek Pereszlényben éltek a legtovább, esetleg némi különbözőséget mutatnak. Farsang három napja alatt ebben a faluban a második világháború végéig senki sem dolgozott. Vasárnap délután kezdték a mulatságot, amit csak kedd este hagytak abba. Ezt az első négy legény rendezte, dudást vagy cigányzenészeket fogadtak. A mulatságot kendőstánccal kezdték, amolyan udvarló-párosító játék is volt ez egyben. Szokásban volt, hogy a lány a kiszemelt legénynek az ünnep előtt farsangi bokrétát küldött, aki ezt a kalapjához tűzte. Húshagyókedd este a mulatságnak a bakter és a harangozó vetett véget.

Nagyböjt végeztével szokásban volt Pereszlényben az ételszentelés. Húsvétvasárnap kőzikosárban vitték szentelés céljából a templomba a sonkát, a kolbászt és a bort.

A babonás hiedelmek közül a lucaszék készítésére emlékeztek elevenül. Ez itt 12 nap alatt lett kész, kilencféle fából (kőkény, boróka, jávor, körte, som, jegenyefenyő, akác, cser és rózsza). Vasszőget nem lehetett beleütni, s a karácsonyi éjféli misén erről látták meg a falu boszorkányát.

Az ígérés és szemmelverés babonás gyógyítása közül is több módszer élt elevenül a

világháború végéig. Horváth Mihálynénál két „gyógymódot” jegyeztem le. Az egyiket így adta elő: „Vót egy házaspárnak olyan rívós gyereke, hogy mindig nyafogott, éjjelnappal. Nem fejlődött. Oszta mán minden orvosná’ vótak, de semmi nem segített nekik. Mondták, hogy meg van *igézve*. Ajánlotta nekik egy öregasszony, hogy éjjélkor vigyék el a temetőbe, oszt kilenc síron forgassák át visszakézbő’. Aggyák át visszakézbő’, egyik a másiknak. Meg is csináták. Mikor a kilencegyikre értek, elordította magát a gyerek. És jobban is lett. A Szabó Pista gyerekük vót.”

A *szenesvízzel* való gyógyításról a következőket hallottam: „Mikor megigézték a gyermeket, nem evett, nem aludt. Nyafogott. A söprőbő’ vettek ki két hosszú szálat. Tányérba vizet öntöttek, a cirkot keresztbe tették. Elmentek a sporthertó’, oszt négy faszenet húztak ki. Legnagyobb vót az ember, utánna az asszony, gyerek, jány. Az a szén, amellyik leszát, megigézte. A vízzel visszakézbő’ megmosdatták a beteget, a pentővel visszakézbő’ megtöröttek. A szenesvizet kivitték a kapucskához’, oda öntötték, hogy szétjárják a népek.”

A temetkezéssel kapcsolatos szokások közül megemlítjük, hogy Pereszlényben a jobb gazdák „egybe”, a szegényebbek külön-külön temetkeztek. A faluban volt halottöltőtető asszony, aki szolgálatáért mindent elfogadott. A halottat a „legelső” ruhájába öltöztették, a fiatal lányt tiszta fehérbe. A halott imakönyvébe egy koronát tettek, hogy ha megy a templomba a másvilágon, legyen neki pénze. A koporsóba „vékony fonott” gyertyákat tettek a halott összekulcsolt kezébe. Mikor „verset húztak neki” a gyertyákat meggyújtották. A halottat egész éjjel virrasztották. Ha a Rózsafűzértársulatban volt, temetéskor a koporsóra

a nagy rózsafűzért tették, s a tagok „égő lámpásokkal a kezükben álltak mellette”. A halóruhát s az ágyszalmát egy hétre a temetés után elégették. „A dunnát a tollaszsidónak adták.”

Sajnos, az egykori jó gazdafalu, Pereszlény természetes rendje, az évszázadokon fennálló szilárd belső egyensúly mára felbomlott. Ennek nemcsak az idő természetes múlása, s a szükségszerű változások az okozói, hanem elsősorban a nem várt tragédiák, az erőszakos és természetellenes beavatkozások. Szóltunk már a természeti csapások egész soráról. Ezek után mindig újjáéledt a falu. A háború okozta sebek, a kitelepítések és a szövetkezetesítés már érzékenyebben érintette a közösséget. Hisz csak az első világháborúban 25 javakorabeli férfi veszítette életét innen. A második világháborúban is ottmaradt hét fiatal férfi. De voltak sebesültek és civil halottak is. S az elszórt gránátok a háború után is sűrűn szedték áldozataikat Pereszlényben.

A sors fintora azonban, hogy a legnagyobb tragédiát mégis a „béke” hozta Pereszlénynek. 1948 tavaszán 52 család kapott fehér lapot, s kénytelen volt itthagyni örökre faluját, házát, verejtékkal vásárolt földjét. A legjobb gazdákat ebrudalták ki a faluból. Csak azért, mert magyarok voltak, s mert vagyonukhoz másokat potyán hozzájuttattak. Nagy érvágás volt ez: a falu ősi magva tűnt el, a Ballák, a Tóthok, a Csomók, az Asztalosok, stb. Mentek a nyomorúságba, földönfutóként a bizonytalanságba. Négy családot Csehországba is irányítottak. Képzeljük csak el, mit jelentett ez egy ötszáz lelkes faluban! Aztán jöttek kecskéjükkel a magyarországi szlovákok, az úgynevezett „tyilpákok”, a szlovák kolonisták, a mások jogtalanul elvett vagyonára sápitózó nincstelenek,

akiknek nevét itt ki sem tudták ejteni.. Megváltozott hát a falu névállománya: lett sok szláv hangzású családnév, és nem volt már szükség a jó magyar ragadványnevekre sem. A gazdag portákat lezüllesztették, a maradék őslakosság csak nehezen

eszmélt magára. Hisz egy ideig magyar iskola sem volt. Aztán azt is elvitték, ami lett. Mára kiürült a plébánia meg a községháza is. A falut közigazgatásilag Ipolysághoz csatolták, magyar nevét sem kapta vissza. Vajon lesz-e itt még újabb feltámadás?!

Fábian Györgyvér : Gyurkovics Tibor